

Martin Fahlgren

Intressant om det stalinistiska Albanien

Detta är en utvidgad version av en artikel som publicerats i *Internationalen* 19/5 2017. De viktigaste tilläggen är följande: 1) Noter med kompletterande uppgifter 2) Lästips 3) Bilaga med utdrag ur *Albanska arbetets partis historia* om den f d politbyråmedlemmen Liri Belishova 4) Bilaga med Mehmet Shehus avskedsbrev till Enver Hoxha när han gjorde självmord (Mehmet Shehu var ”andreman” i det albanska partiet ända tills självmordet).

* * *

Nyligen lanserades en bok om Albanien som bör läsas av alla som vill veta hur detta stalinistiska lilleputland i Sydeuropa fungerade. Författare är AB-journalisten Peter Kadhammar och boken har titeln *Vi som var så lyckliga: liv och död i en kommunistisk diktatur*. (Natur & Kultur 2017)

Boken bygger på intervjuer med ett stort antal personer i och kring det ledande skiktet i Hoxhas Albanien. Den är unik i det att så många ur den f d kommunistiska ”nomenklaturan” får komma till tals, både sådana som fanns i ledningen ända till slutet och sådana som avpolletterats tidigare. Boken ger inträngande inblickar i hur livet tedde sig i Hoxhas Albanien, men vid läsning bör man givetvis ha i åtanke att det främst är personer ur det ledande skiktet (deras släkt och närmaste omgivning) som uttalar sig.

Albanien-nostalgi

Jag är givetvis inte ensam om att ha noterat boken. Det har också den gamle maoisten och numera Rysslandsvännen Stefan Lindgren (i fortsättningen förkortat SL) i en artikel rubricerad ”Socialismens Albanien – in memoriam”, publicerad på ”Nyhetsbanken”.¹

Den är ett bra exempel på hur mao-stalinsten filtrerar bort vissa aspekter för att försköna verkligheten. SL lägger tonvikten vid framstegen och det råder inget tvivel om att det gjordes

¹ Länk: <http://www.nyhetsbanken.se/2017/05/socialismens-albanien-in-memoriam.html>

mycket för att utveckla ekonomin (exempelvis elektrifierades landet)², liksom bygga ut hälsovård, barnomsorg och utbildning (bland annat avskaffades analfabetismen). Som ett kvitto på detta fördubblades medellivslängden.

”Leve marxismen-leninismen”. I Albanien var det inte de ”fem stora” som gällde, utan de ”fyra stora” – Mao fick inte vara med. Foto 1970 av MF.

Mycket gjordes alltså för att förbättra livet för albanen i gemen, men medaljens baksida var att precis som i alla andra ”socialistiska stater” styrde och ställde kommunistpartiet (där Enver Hoxha hade sista ordet) med järnhand – och i Albanien var det särskilt vittgående. Partitoppen beslutade inte bara om större projekt som att bygga fabriker, skolor (inklusive universitet), sjukhus osv, utan den lade sig även i hur människor skulle klä sig, vilken frisyrr de skulle ha, vad de skulle läsa, säga och tycka. Censur, en allestädes närvarande säkerhetspolis, avlyssning var vanligt och angiveri var satt i system.

Albanien var helt enkelt en extrem totalitär stat. I en sådan måste alla vakta sin tunga. Om man yttrar eller gör något som uppfattas som ”fel”, då är det fara på färde. Detta gällde även den högsta partiledningen, vars göranden och låtanden också noga övervakades. Den som hamnade i onåd kunde snabbt hamna i kylan – med deportering (ofta av hela familjen) eller fängelse, om det inte slutade med något ännu värre (tortyr och avrättning). Dessa sidor av livet i Hoxhas Albanien illustreras på många sätt i boken.

Den som tycker att ”socialismen” i Albanien var bra, borde ställa sig frågan hur den så snabbt

² Ekonomin var dock inte oproblematis. Till en början var tillväxten betydande. Man byggde fabriker, exploaterade sina oljetillgångar, kollektiviserade stora delar av jordbruket osv. Men snart tillstötte problem. Jordbruket gav inte den avkastning som man hoppats och industrin stagnerade. Detta förvärrades av regimens isolering från omvärlden – som fördjupades av brytningen först med Sovjet och sedan Kina. Isoleringen var i hög grad självförvållad, man skulle ”lita till egna krafter”. Detta resulterade i att Albanien blev allt mer hänvisat till omodern teknik och utrustning. Detta tillsammans med snabb befolkningstillväxt medförde att Albanien hamnade allt mer på efterkälken.

kunde krackelera. Den enda förklaring som framskymtar hos SL är att Hoxhas efterträdare Ramiz Alia saboterade allt: ”Efter socialismens upplösning blev Alia premiärminister i den första regeringen och den som rullade ut röda mattan för de första Nato-delegationerna.”

För min del tror jag knappast att särskilt många i ”väst” skulle vara trakterade av att leva i ett samhälle av Albaniens typ, med dess strängt reglerade liv. Många albaner, som levt ett uselt liv innan, kunde säkert acceptera brist på demokrati och olika restriktioner så länge som regimen kunde åstadkomma påtagliga ekonomiska och sociala förbättringar, men på längre sikt håller det inte – det var därför som Albanien bröt samman så snabbt: Orsaken var inte förräderi från enskilda ledare.

Stalin-statyer fanns det gott om i Albanien. De revs 1990-91. Fotot taget 1970 av MF.

Italiensk TV och västerländskt inflytande

SL framställer det som om den albanska ledningen t o m var liberal i vissa avseenden, och att regimen närmast uppmuntrade att man såg på italiensk TV och lyssnade på utländsk radio:

Kulturpolitiskt är det lätt att framställa regimen som dogmatisk med rigorösa regler för klädsel, frisyser etc. Men å andra sidan inte ens försökte man förbjuda folk att lyssna på utländsk radio och italiensk TV kom att länkas så att alla kunde se den (undantaget program där påven framträdde).

Men vänta nu! I boken (sid 190) läser vi: ”På kvällarna tittade vi på italiensk teve. Man visade allt utom när det var något med påven. *Senare blev allt förbjudet.*” (min kursiv)

Det är i och för sig riktigt att man under en viss tid länkade italiensk TV. I boken (sid 169) nämns att det fanns en sändare på Dajtiberg (strax öster om Tirana) som möjliggjorde titt på italiensk TV för de som bodde i huvudstaden och dess omnejd – samtidigt påpekas att det bara var vissa program som vidareändades och att man senare *helt* stängde sändaren.

Att den albanska ledningen blev allt mer restriktiv vad gäller tillgång till utländska media, sär-

skilt TV, hänger samman med att TV från början var ganska så sällsynt i vanliga hem, men när allt fler fick tillgång till TV-apparater och utbildningsnivån höjdes, då kom också utländsk TV att ses som ett växande problem.³

Däremot förbehöll ledarna sig själva rätten att titta på italiensk TV. Detta exemplifieras med att när Hoxha tillbringade en sommar i staden Pogradec, så ordnades en länk för italiensk TV. Den nedmonterades när han åkte därifrån (sid 169).

För vanligt folk gällde hela tiden restriktioner och kontroll, t ex bekämpade man ungdomens intresse för västerländsk popmusik, västerländskt klädmode, långt hår, skägg....

Privilegier

Löneskillnaderna var relativt små. Det var heller inget lyxliv som de ledande kommunisterna levde, men samtidigt bör man betänka att de hade andra privilegier än hög lön, såsom bättre bostäder, kockar, hembiträden, barnvakter, livvakter, tillgång till bilar med chaufförer (bilar var förbjudet för privatpersoner), livläkare, rikligare och bättre tillgång till mat m m.

Farligt att uttrycka "fel åsikter"

Boken ger många exempel på hur personer kunna råka illa ut. Ibland kunde den utlösande orsaken vara rena bagateller, exempelvis ett förfluet ord.

Hur absurt det kunde bli illustreras av fallet Liri Belishova, en f d politbyråmedlem som åkte expresshiss upp och ner i hierarkin. Hon berättar själv (sid 131 ff).

Liri Belishova och Nako Spiru 1945

Akt 1 började kort efter 2:a världskriget, då det lutade åt att Albanien skulle inlemmas i Titos Jugoslavien. Belishovas make Nako Spiru, som var PB-medlem, uttalade kritik mot delar av

³ I själva verket installerade man kraftiga störsändare (*zhurmues*) för att blockera åtkomsten till italienska och jugoslaviska radio- och TV-sändare.

juggarnas politik och hamnade därför i onåd – han stod inte pall för den press han utsattes för och begick självmord. När Belishova (som var ledare för partiets ungdomsförbund) sedan vägrade ta avstånd från sin man utslöts hon ur partiet och sparkades från alla uppdrag.

Akt 2 började när konflikten bröt ut mellan Stalin och Tito. Partiledningen vände helt om och den som hade varit ledande under den föregående perioden, Koçi Xoxe, fick silkessnöret (och avrättades), Enver Hoxha tog över och Belishova upptogs hux flux i högsta partiledningen!

Akt 3 inleddes 1956-57, när albanerna bröt med Chrusjtjov – Hoxha & Co ställde inte upp i kritiken av Stalin-kulten. Eftersom Belishova stödde Moskva-linjen var det dags för nästa snabbhiss, ned igen – Belishova och hennes (nya) man (Nako Çomo) utslöts ur partiet och förvisades till en by i bergen.

På plussidan vad gäller denna affär bör noteras att de i alla fall fick behålla livet (dödsdomar var vanliga både före och efter denna affär).

Inte bara den ”skyldige”

Vanligen drabbades hela familjen (ibland även den övriga släkten) när någon familjemedlem hamnade i onåd.

När någon skulle utrensas ordnades ofta möten där den ”skyldige” och dess närmaste (släktingar och andra som stod dem nära) skulle kritiseras, samtidigt som den olycklige avkrävdes självkritik. Den som tog kättaren i försvar riskerade att själv hamna i klistret och därför kände sig många tvingade att ansluta sig till kritikkören, trots att de egentligen inte ville. Att protestera, det gick inte för sig.

Fallet Mehmet Shehu

Slutet av boken (s. 241 ff) handlar främst om fallet Mehmet Shehu. Huvuddragen av denna groteska historia är känd sedan långt tidigare. Enver Hoxha gav sin version i boken *Titoisterna*. Intervjuerna ger i stora drag samma bild. En utförlig redovisning av affären ges i en artikel av albanen Arshi Pipa, *Den politiska kulturen i Hoxhas Albanien*, som finns på webbplatsen marxistarkiv.se. Den innehåller också ganska utförliga citat ur Hoxhas egen redogörelse.⁴

Dramat började med att en av Shehus söner (Skënder) ville gifta sig med en flicka som hette Silva Turdiu – hon intervjuas utförligt i boken.

Hoxha menade att flickan tillhörde en olämplig familj, att giftermålet därför var opassande och trolovningen måste brytas. Shehu-familjen gav efter och förlovningen bröts. Men det var bara prologen till den tragedi som nu skulle utspela sig. I Hoxhas ögon hade Mehmet gjort en stor tabbe när han accepterade förlovningen, och därmed var hans öde beseglat. Han utsattes för häftig kritik och det slutade med att han gjorde självmord. Men detta sågs bara som ytterligare ett förräderi. Mehments hustru (Fiqirete), liksom alla tre söner (Vladimir, Skënder och Bashkim) hamnade i fängelse – den äldste, Vladimir, gjorde senare självmord. Också Silvas familj råkade illa ut – såväl barnen som kusinerna relegerades från universitetet och fadern som var professor tvingades pensionera sig.⁵

Tillägg: Innan förlovningen med Silva hade Skënder studerat vid KTH i Stockholm men ej avslutat sina studier. Efter han blivit frigiven (1991) åkte han tillbaka till Sverige och slutförde en lic.-avhandling. Han lär fortfarande vara bosatt i Stockholm.

⁴ [Den politiska kulturen i Hoxhas Albanien](#). Hoxha målar givetvis upp bilden en stor konspiration – av samma slag som hans läromästare Stalin konstruerade på sin tid – enligt vilken Shehu länge strävat efter att splittra det albanska arbetarpartiet och mörda honom. Giftermålet utgjorde en viktig länk i den lömska konspirationen. Givetvis ingår här även ingredienser som hemliga kontakter med de jugoslaviska ärkefienderna, imperialisterna m m. Allt detta tas upp utförligt i Arshi Pipas artikel.

⁵ Silva hade varit med i det albanska volleybollsandslaget, men den karriären tog tvärt slut.

Skënder Shehu och Silva Turdiu hemma hos familjen Shehu (1/9 1981)

Enver Hoxhas spökskrivare

En liten pikant detalj, som var ny åtminstone för mig, är att Hoxha hade en spökskrivare vid namn Spiro Dede. Denne utgick från Hoxhas dagböcker när han skrev ihop de texter som sedan gavs ut i Hoxhas namn.

Uppenbarligen hade Enver Hoxha stort förtroende för Spiro Dede. I boken (sid. 186) får vi ett belägg på detta. Spiro berättar att när han hade färdigställt manuskriptet till Hoxhas bok *Titoisterna*, överlämnade han det till Envers hustru Nexhmije för översyn. Fyra dagar senare blev han kallad till henne och fick då en chock:

Där satt hon röd av ilska och sa att hon skyndat tillbaka utan att tala om varför för Enver. ”Jag skrev en lapp att jag skulle på ett kvinnomöte så det är vad han tror. Bli inte rädd nu men de delar som du gav mig är en katastrof, ett komplett misslyckande. Jag är chockad. Vi behöver materialet. Vad är det här, hur fick du tag i det här? Första till fjärde kapitlet innehåller ingenting!” Jag frågade vad exakt det var som behövde förbättras. ”Det här är värdelöst, värdelöst”, sa Nexhmije. Enda trösten var att hon tyckte det blev bättre i femte och sjätte kapitlen.

Jag gick ut på stan, jag vandrade planlöst omkring, fruktansvärt ledsen. Vad skulle jag ta mig till? Vid femtiden på eftermiddagen gick min fru ut och letade efter mig. Hon sa att jag måste skynda mig att ringa Nexhmije. Jag kunde inte använda telefonen hemma, det var inte tillåtet eftersom jag skulle ringa till Hoxha. Jag gick tillbaka till centralkommittén för att telefonera därifrån och i samma ögonblick jag steg in mötte jag Nexhmije som ropade, ”Spiro, vilken succé! Jag är ledsen att jag oroade dig. Som jag berättade lämnade jag en lapp till Enver och sa att jag var på ett kvinnomöte. Han gick in på mitt kontor, öppnade skrivbordslådan och hittade manuskriptet som jag hade kastat. Eftersom han inte hade något särskilt för sig satte han sig och läste och när jag kom hem fann jag honom alldeles upprymd. Så förlåt mig, du har gjort ett bra arbete, fortsatt som du har börjat.”

Lästips

Boken togs upp i 19/4 i Sveriges Radio, där även författaren själv fick komma till tals:

[Albanien - minnen av ett skräckvälde.](#)

TV-intervju (22 maj) med Peder Kadhammar: <https://www.svtplay.se/klipp/13783972/vi-som-var-sa-lyckliga>

Arshi Pipas artikel finns på marxistarkivet: [Den politiska kulturen i Hoxhas Albanien](#). Till historien hör att Pipa, som var bosatt i USA, var morbror till Silva Turdiu. Eftersom Pipa kritiserade styret i Albanien stämplades han som kontrarevolutionär. Hans bror greps och blev ihjälslagen i albanskt fängelse (boken sid 248).

En annan läsvärd text i sammanhanget är [Steigan om Albanien](#). Pål Steigan var ordförande i det maoistiska AKP(m-l) i Norge. Denna text behandlar bl a den partikongress där albanerna började den offentliga brytningen med Kina.

För fler artiklar och dokument, se [Texter om Albanien](#)

Andra recensioner av *Vi som var så lyckliga*:

Anna Hellgren: [Inifrån kamrat Hoxhas skräckvälde](#) (Aftonbladet)

Ernst Klein: [En unik skräckskildring](#) (Norrköpings Tidningar)

Lars Linder: [Storebror i Tirana. Unikt dokument om den gamla makteliten](#) (DN)

Bilaga 1: Albanska arbetets partis historia om Liri Belishova

En auktoriserad översättning av den officiella partihistoriken från 1971 kom ut i svensk översättning 1973. Därifrån har vi saxat det som skrivs om fallet Belishova åren 1956-1960 (då konflikten med Sovjet kulminerade):

Under tiden pressade Chrusjtjov å sin sida Arbetets partis CK att omvärdera sin allmänna linje i ljuset av slutsatserna från SUKP:s 20:e kongress, och för att den skulle anta en ny linje på sin Tredje kongress. Till en början skedde påtryckningarna i Moskva genom Suslov, en medlem i den sovjetiska revisionistgruppen. I SUKP:s centralkommittés namn, krävde han, via Liri Belishova att Albanska arbetets partis ledning framför allt skulle omvärdera sin hållning gentemot de jugoslaviska revisionisterna och domarna mot Koçi Xoxe, Tuk Jakova och de andra partifientliga elementen. Detta skulle göras därför att, som han påstod, misstag kunde ha begåtts ”under inflytande av Stalins personkult”. Detta krav upprepades på det mest öppna och envetna sätt av ledaren för den sovjetiska delegation, som kommit till Tirana för att delta i Tredje kongressen.

Centralkommitténs plenum avvisade enhälligt och tveklöst dessa försök att ändra partiets riktiga linje och uttalade sin beslutsamhet att fortsätta på den väg som Arbetets parti hitintills hade följt. (s 362)

Omedelbart efter Bukarestmötet inleddes en våldsam attack mot Arbetets parti för att tvinga det på knä och pressa det att stödja sovjetledningens revisionistiska linje och splittringsverksamhet.

Slagen haglade i många riktningar. Albanska arbetets partis centralkommitté blev den främsta måltavlan. Sovjetledningen försökte splittra den, underkuva den och till varje pris få den att fördöma sin egen ståndpunkt vid Bukarestmötet och vidta åtgärder mot ”anstiftarna”. Sovjetledningen behövde ett sådant fördömande, inte endast för att kasta om läget i Albanien, utan också i syfte att vid det stundande mötet med kommunist- och arbetarpartierna uppnå vad de misslyckats att uppnå i Bukarest.

För detta ändamål använde Chrusjtjov-gruppen Liri Belishova, medlem av Arbetets partis CK:s politbyrå. Hon var besatt av sjukliga småborgerliga ambitioner och hade uttalade drag av karriärism. Hon bearbetades och sporrades i Moskva av gruppen och ställde sig sedan i motsättning till partiets linje och blev månglare för sovjetledarnas anti-marxistiska linje. Men hennes strävanden möttes av centralkommitténs ståfasta enhet och dess beslutsamhet att inte göra några eftergifter beträffande partiets principfasta och revolutionära marxist-leninistiska kurs. På detta sätt besegrades Chrusjtjov-gruppens försök att förändra eller skaka centralkommitténs ställning. (s. 403)

Koço Tashko, ordföranden i partiets revisionskommission, som visat en utpräglad vacklan

och ofta hade kritiserats för avvikelser och opportunism, följde Liri Belishovas exempel och gav efter för det sovjetiska trycket. Båda uteslöts som fiender till partiet. (s. 404)

Om de övriga konsekvenserna, se artikeln ovan.

Bilaga 2: Mehmet Shehus avskedsbrev till Enver Hoxha

Enver Hoxha och Mehmet Shehu

När Mehmet Shehu gjorde självmord i sitt sovrum lämnade han ett avskedsbrev där han på kuvertet hade skrivit ”Får enbart öppnas av kamrat Enver Hoxha”.

Delar av brevet lästes upp på centralkommitténs möte dagen därpå. Därefter hemlighölls det, men återfanns 2003 i centralkommitténs arkiv. I Kadhammars bok återges delar av brevet i svensk översättning. I boken *Enver Hoxha, The Iron Fist of Albania* av Blendi Fevziu (eng. uppl. 2016) finns en större del av brevet. Nedan har vi kompletterat Kadhammars version med hjälp den boken (översättningen utförd av Göran Källqvist)

Kamrat Enver,

När du gav mig din bok *Kur lindi Partia* [När partiet föddes] löd dedikationen, som var skriven i din egen handstil: ”Kära Mehmet, du var och är en av partiets strålande ledare, alltid i kampens frontlinje, alltid beredd att komma till partiets, det socialistiska fosterlandets och partiets försvar, till försvar av alla de som hade uppfostrat oss som revolutionära ledare, pålitliga kommunistiska kämpar och folkets hängivna tjänare. Partiet och folket kommer att vara dig för evigt tacksam för vad du har gjort för dem. Din närmaste vän i svåra tider och i seger. Enver 11 juni 1981.”

Jag, din närmaste vän i oroliga tider och segerrika tider, begick ett politiskt och ideologiskt misstag nyligen genom att tillåta förlovningen mellan min son Skënder och Qazim Turdius dotter, en förlovning som jag lät bryta efter ditt ingripande. Jag förklarade de bakomliggande orsakerna till misstaget i min 39-sidiga självkritik av den 12 november. Jag tar inte tillbaka ett enda kommatecken från den redogörelsen, ty den är absolut uppriktig. Redogörelsen tillbakavisades emellertid av samtliga närvarande på politbyråns möte den

17 november, och du kallade den ett ”alibi” och bad mig att tänka över den kritik politbyråns medlemmar riktade mot mig och att radikalt ändra min redogörelse som du benämnde ”alibi”, alltså lögn och bedrägeri.

I ditt korta brev den 28 oktober 1981, som svar på utkastet till självkritik som jag hade skickat till dig, skrev du att jag skulle analysera mina negativa karaktärsegenskaper vilket skulle hjälpa mig att finna den sanna orsaken bakom mina felaktiga val. Du kallade dem negativa karaktärsegenskaper som ibland påverkar det goda arbete jag gör för partiet vilket jag älskar och för vilket jag villigt ger mitt liv. Ja, kamrat Enver, jag var alltid redo att ge mitt liv för partiet. Och det är vad jag, din närmaste vän i oroliga tider och segerrika tider, som du med rätta kallade mig, gör nu som en sista utväg för att ge dig, min lärare, min kamrat, min broder, en chans att lära känna sanningen.

Jag ger mitt liv för partiet utan att tveka och i full övertygelse om att det inte återstår mig någon annan möjlighet att försvara partiet. För vem? Från den ormen i gräset Iago och chrusjtjoviterna som lyckades, till olycka för partiet, att komma dig nära och dra dig bort från mig, din vän i oroliga tider och segerrika tider. Vilka är de (Iago och den albanske Chrusjtjov)? Det får du finna ut – alla känner till dem.

Jag kommer inte att ta bort ett enda komma i det jag skrev och sa till dig, min kamrat och marxist-leninistiska lärare och broder. Men när jag nu avlägsnar mig skulle jag vilja berätta något för dig som jag inte har kunnat berätta för dig tidigare, eftersom du aldrig gav mig chansen att berätta sanningen om dem för dig. Jag dödar inte mig själv, jag dödas av den intrigerande Iago, Koçi Xoxes bödel och lärjunge, med sina urusla intriger och allians med Chrusjtjov, som du anser vara ”uppriktig”. Båda försöker gräva en grav för det socialistiska Albanien. Det som Beqir Balluku och hans gäng inte lyckades med kommer vår Chrusjtjov att lyckas med imorgon, den man som jag med mina egna öron hörde säga när vi bröt med Moskva: ”Varför, är det bara vi som är marxist-leninister?” Vilket betydde att han inte var överens med att vi bröt med de chrusjtjovitiska revisionisterna. Du kanske inte tror mig – det är upp till dig – men eftersom jag inte har haft chansen att berätta om Iago-Chrusjtjovs komplotter tidigare, bestämde jag mig för att göra det nu. Idag påstår de sig vara ”rena” kommunister, men om du inte finns till imorgon så kommer Chrusjtjov att rikta blicken mot det chrusjtjovitiska Moskva [...] Kamrat Enver, jag gjorde dessa misstag av de skäl som jag lade fram i min självkritik, och jag har verkligen brister, men påståendena att jag försökte ”konkurrera ut” dig, ställa mig själv före partiet eller andra påståenden som riktades mot mig är inte sanna. Jag gjorde aldrig det – det är en upprörande anklagelse som jag aldrig kommer att acceptera. Dessutom var inte min självkritik ett ”alibi”, det var en ärlig redovisning. Hela mitt liv arbetade jag för partiet, för folket, jag arbetade aldrig för en ”ställning”, ”berömmelse” eller som ”strateg”, och inte heller var det min avsikt att dra uppmärksamheten från Enver Hoxha eller skaffa mig personliga privilegier. De allvarligaste anklagelser som Iago och Chrusjtjov, och andra som de har hetsat till det, har gjort är att jag gjorde dessa misstag därför att jag satte mig själv främst, odlade en personkult, och ville skaffa mig en position på partiets bekostnad. Hur kan den kamp som vi förde tillsammans mot inre och yttre fiender glömmas bort så lätt? Det var inte du som kallade mig för en fiende, det var Iago, Chrusjtjov och de andra, som anklagade mig för att ställa mig själv före partiet och i praktiken kalla mig för en fiende.

Men nej, kamrat Enver, jag är inte fienden – fienden är Iago. Minns du när vi diskuterade Skënders förlovning i ditt arbetsrum dit jag kom för att få råd om det politiska misstag jag hade begått? Jag sa till dig att fienden alltid har försökt att driva in en kil emellan oss, och jag nämnde Koçi Xoxe, Liri Belishova och Zhou Enlai? De uppnådde aldrig sitt mål. Beqir Balluku försökte detsamma, men hans kupp misslyckades. Men denna gång har Iago lyckats. Om du bortser från vad jag sagt om vår Iago och Chrusjtjov blir felet inte mitt, min käre Enver, ansvaret är helt och hållet ditt. Jag har gjort min plikt på det enda sätt som

återstod för mig – genom att döda mig själv.

Ännu en gång: skydda partiet mot Iago och Chrusjtjov! Vårt parti har en hel del andra kadrer som är lojala med det.

Länge leve vårt ärorika parti och dess marxist-leninistiska linje! Länge leve du, så att du kan garantera att partiet inte kommer att skadas av Iago och Chrusjtjov, två av alla tiders allra farligaste konspiratörer!

Ner med imperialismen — särskilt den amerikanska imperialismen! Ner med revisionismen, särskilt socialimperialism (och kinesisk revisionism)! Länge leve kommunismen! Ner med reaktionärerna!

Min sista önskan — ta hand om Fiqirete, mina söner (inklusive Skënder och Bashkim), deras barn och fruar! Du kan säga att Mehmet dog genom en ”olycka” när han hanterade sitt vapen om du bedömer att det är bättre för partiet, du kan säga vad du vill. Även om du kallar mig en fiende tror jag att allt kommer att klarläggas tids nog. Sanningen dör aldrig.

Jag dör som en oskyldig man. Albaniens Iago dödade mig!

Mehmet Shehu, 17 december 1981

Lägg märke till att Shehu i slutet av brevet ber om att hans familj ska skonas. Till ingen nytta – såväl frun som sönerna fängslades.

1988 restes en Hoxha-staty (gjord av brons) i Tirana. Den störtades i februari 1991 (bilden).⁶

⁶ En liknande staty restes redan 1985 i staden Korçe. Även den revs 1991.